

Абу Абдуллох Жаъфар Рудакий тахминан хижрий 243 (860) йилда Самарканд якинидаги Панжрудак кишлогиди, дехкон оиласида тугилди. Бу даврда Мовароуннахр Эрон, Хиндистон, Хитой, Миср ва Сурия билан савдо ва маданий алоқаларни яхши йўлга кўйган эди.

Х асрда Бухоро, Самарканд, Урганч, Марв, Нишопур, Балх, Зарафшон водийсининг юкори кисми хунармандчилик, савдо ва маданий марказларга айланган эди. Айникса, Бухоро шахри IX-X аср-лардаёк Шаркнинг энг йирик маданий марказларидан бири бўлган.

Рудакий ёшлигиданок шеъриятга ихлос кўйди, ўз замонасининг машхур чолгучиси Абул Аббос Бахтиёр кўлида мусикадан маълумот олди. Дастлабки маълумотни ўз кишлогиди олган Рудакий ўқиш учун Самаркандга борди. У ерда чуқур бил им олиб, тез орада адабиёт ва санъат соҳасида хам донг чикаришга муваффақ бўлди.

Бухоро хукмдори Наср II ибн Ахмад Сомоний (914-943 йилларда хукмронлик килган) даврида Рудакийнинг шоирлик шухрати Бухоро ва умуман Шаркка кенг таркалди.

Рудакий асарларига эътибор берилса, унинг астрономия ва кадимги юнон фалсафасини хам яхши тушунганлигини кўриш мумкин.

Сомонийлар давлатининг кўзга кўринган давлат арбоби, Наср II ибн Ахмаднинг якин дўсти Абуфазл Балъамий Рудакий хакида «У факат машхур шоир бўлибгина колмай, балки ўз даврининг етук олими хам эди», деб баҳо берган.

Наср II ибн Ахмад Сомоний Рудакийни ўз саройига таклиф этгандан сўнг, унинг хаётининг кўп кисми Бухорода ўтди. Унинг кўзи ожиз бўлган. Кадимги манбаларда, унинг онадан кўр тугилганлиги хакида нақллар бор. Баъзи олимларнинг фикрича, у саройдан кувилиши олдидан кўзига мил тортиб кўр килинган. Рудакий қариган чогида кувгинга учраган, ўз кишлогига қайтиб фақирликда умр кечирган. У 941 йилда оламдан кўз юмди ва ўз ватанида дафн этилди. Бу жой халкнинг зиёратгоҳига айланди.

Рудакийнинг адабий меросидан бизгача минг байт етиб келган (2 қасида, 50 рубойи, шеърлар, достон ва бошқалар). Аммо XII аср шоири Рашид Самаркандийнинг таъкидлашича, биронта шоир Рудакий сингари кўп асар ёзган эмас. Баъзи олимларнинг фикрича, Рудакий бир миллион уч юз минг мисра шеър ёзган. Мухаммад Авфийнинг хабар беришича, Рудакий юзта тўплам (дафтар) ёзган.

Ас-Сомонийнинг «Китоб ул-ансаб» асарида келтирилишича, «Рудакийнинг шеърлар тўплами Ажам (араблар яшамайдиган) мамлакатларда машхур. Айтишларича, Рудакий биринчи бўлиб форс тилида шеър ёзган шоирлардандир», дейилган. Шунинг учун хам Наср II ибн Ахмад Сомоний унинг вазирлари ва харбий бошлиқлари унга кимматбаҳо совгалар берар эдилар. Шу туфайли Рудакий катта бойликка эга бўлган. Аммо у бутун диққат-эътиборини шеъриятга ва фанга қаратган. Рудакий шеърият вазифасини кишилар калбига таъсир этиш, «сангу-сандон юракларни мум каби юмшатиш» деб билди. Унинг асарларида халкчил гоюлар кучли. кадимги манбаларда Рудакийнинг «Офтоб даврони», «Ароис ан-нафоис» («Нафис куртаклар») ва «Синбоднома» достонлари бўлганлиги хакида маълумотлар учрайди.

Рудакийнинг қасидаларидан «Модари ман», «Дар васфи Бухоро» ва «Шикоят аз пири» («қарилкдан шикоят») бизгача етиб келган. Рудакийнинг ижодида X асрнинг ижтимоий хаёти ўз аксини топган. Унинг хамма асарларида халкнинг орзу-умидлари, манфаатлари

ифода килинган.

Рудакийнинг ахлоққа оид асарларида ақл-идроқ, хулқ-атвор ва билим асосий ўринни эгаллаган. Мутафаккир билимни ҳамма бойликлардан устун қўяди. Унинг айрим насихатлари инсоннинг қандай ҳолатда бахтли бўлиш шароитларини аниқлашга ёрдам беради. Рудакийнинг фикрича, инсоннинг тўла бахтга эга бўлиши учун тўрт нарса керак: соғлиқ, яхши одоб, яхши ном ва ақл. У инсонларни воқеаларнинг ички моҳиятидан унинг ташқи томонини ажрата билишга чақиради. У яхшилик, саҳийлик ва улугворликни тарғиб қилади.

Рудакийнинг табиат гўзалликларини ифода этган асарлари жуда жозибалидир. Унинг асарларида Ватанга, халққа муҳаббат мавзула-ригина ёритилмай, кенг фалсафий фикрлар ҳам баён этилган. Масалан, «қариликдан шикоят» асарида моддалар бир шаклдан иккинчи шаклга ўтишини ҳамда йўқ бўлиб кетмаслигини таъкидлайди.

Буюк мутафаккир кишилар ўртасидаги дўстлик ва ўзаро ҳамкорлик кишилик жамияти учун муҳим аҳамиятга эга эканлигини бир неча бор таъкидлаб ўтган. Унинг фикрича, ҳақиқий дўстлик учун кишиларни, ҳатто турли динда бўлишлари ҳам халақит бера олмайди. Унинг қуйидаги сатрлари диққатга сазовордир:

Жаҳоннинг шодлиги йигилса бутун,
Дўстлар дийдоридан бўлолмас устун.

Рудакий ҳаётнинг ўзини биринчи устод ҳисоблайди ва ундан таълим олишга ундайди:

Хар киши олмаса ҳаётдан таълим,
Унга ўргатолмас ҳеч бир муаллим.

Рудакий асарларида инсон ақлу заковатига ишонч кучли. Асарларининг тили, бадиий ифода воситалари содда ва тушунарли қилиб ёзилган. У биринчи бўлиб, X асрдаёқ форс мумтоз адабиётига асос солганлиги учун кўпгина Эрон олимлари, жумладан, профессор Саййид Нафисий форс шеърятининг ватанини Мовароуннаҳр деб ҳисоблайди. Табиатни, ватанни васф қилиш, ахлоқий панду насихатлар би-лан асарни безаш кейинги мутафаккирларга Рудакийдан қолган анъана эди. Жумладан, буюк шоир вафотидан кейин яна 50 йил яшаган машҳур тарихчи Абулфазл Байҳакий (995—1077) унинг гоҳларини ўз тарихий асарларида давом эттирди.

М.Б Баратов

